

jokios brandos: „Mačiau bažnyčioje vežimėlyje atsivežtus vaikus, kurie žaidžia su gerais mobiliakais. Vaikas nevaikšto, bet spaudinėja ikonėles, jo sąmonė mokosi mąstyti pagal tam tikrą vaizdinę klaviatūrą. Kai mes galvojame apie laisvę, savo stuburo, dvasinio kumščio kūrimą, tai tarsi užmirštame, kad visa sistema veikia, kad liktų kuo mažiau tos laisvos valios. Žmogus valdomas geriausiai, kai jis pats tai daro laisva valia. Reikia tatuiruotis, reikia vartoti, reikia būti *sexy*, reikia būti *cool*. Reikia savo noru.“

Pasak N. Kardelio, šiuolaikinis žmogus nori būti matomas nuogas, kita vertus, atsiranda keista kūno baimė. Žmogus gėdijasi netatuiruoto kūno, nepakeisto, nesukultūrinto. Taip pat žmogus turbūt netrukus pradės gėdytis nekiborgizuoto kūno: kūną reikia papildyti įvairiais elektroniniais priedais. Filosofas vedė ana-

logiją su popierine ir elektronine knyga: „Dabar mes gėdijamės popierinės knygos kaip neva nenatūralios, gėdijamės popierinio knygos kūno ir norime, kad viskas būtų elektroniška – elektroninė knygos versija yra prestižiškesnė nei popierinė. Ir žmogaus mėsinė versija yra, ko gero, ne tokia populiarė negu kažkoks žmogaus virtualusis įvaizdis.“ Gėdijamasi savo nesuskaitmenintų minčių, gėdijamasi pasakyti, kas manoma iš tiesų: norima manyti, kaip reikalauja kiti, kaip reikalauja tinklo logika.

Filosofas diskusijos pabaigoje reziumavo, kad žmogus, gėdydamasis savo visuuminio ego ir bandydamas save pateikti šmėkščiojančiais pavidalais, tampa virtualiaja šmėkla, norinčia šmėkščioti kuo dažniau. Ir šiuolaikiniai filosofai, ir kultūros tyrinėtojai turėtų apie tai pamąstyti.

Literatūros kritikos žaidimai

Aistė Kučinskienė

2016 m. lapkričio 25 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko konferencija *Orientaciniai žaidimai kintančiuose literatūros lai(u)kuose: lietuvių literatūros kritikos dabartis, istorija ir teorija*, skirta Vytauto Kubiliaus (1926–2004) ir Rimvydo Šilbajorio (1926–2005) 90-osioms gimimo metinėms. Dar Kubilius savo garsiajame straipsnyje „Kri-

tika – specifinis mąstymo būdas“¹ rašė, kad kritikos diskursas, o juo labiau metakritikos diskursas balansuoja ties įvairių sričių ribomis. Jis pateikia keturias žiūras: kritika – mokslas; kritika – menas; kritika – mokslo ir meno mišinys;

¹ Vytautas Kubilius, „Kritika – specifinis mąstymo būdas“, *Problemos ir situacijos*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 242.

kritika – publicistika, t. y. joje dominuoja visuomeninis elementas. Tad kaip tirti kritiką, kuri jau savaime yra tokia įvairi? Konferencijoje šis klausimas tiesiogiai nesvarstytas, bet jį galima užduoti apžvelgiant pranešimų skirtis: moksliskumą, meniškumą, publicistiškumą ir kitas įvairenybes.

Konferencija pradėta nuo *laudatio* Kubiliui (teko pagyrų ir Šilbajoriui), o iš susirinkusiųjų niekas net neketino ginčyti garsiojo literatūrologo svarbos XX a. literatūrologijos ir kritikos mokslo raidai. Sveikinamąjį žodį taręs LLTI direktorius Mindaugas Kvietkauskas pabrėžė, kad ir Kubilius, ir Šilbajoris – nors gyvenę skirtingomis sąlygomis – laikytini svarbiais Vidurio Rytų Europos inteligentais, vertintiniais ne tik lituanistikos, bet viso vakarietiško kritinio mąstymo raidos perspektyvoje. Tad konferencijos pradžia buvo nukreipta į Kubiliaus reikšmės ir jo konteksto sudėtingumo išryškirimą. Pirmoji kalbėjo Viktorija Daujotytė (pranešimas „Anapus: Vytautas Kubilius tarp „tylos vaikų““), parodžiusi, kad panašios kartos lituanistai (poetai ir tyrėjai, iš kurių minėti Palmyra Petrauskaitė, Jūratė Petrauskaitė, Vytenis Imbrasas, Vytautas Ambrazas-Dubindris) neretai rinkosi *nerašyti, nesipublikuoti* ir taip liko „anapus“, o kai kurie dėl nepalankių laikmečio aplinkybių net nutraukė kūrybinį darbą. Taigi šioje šviesoje Kubiliaus pasirinkimas būti šiapus ir prisiimti „humanitarų atsakomybę už pasaulį“, neužmirštant ir tų, kurie „anapus“ (1994 m. jis paskelbė šių autorių tekstų antologiją *Anapus rudens*), – dar vienas jo svarbos akcentas. Sunkų apsisprendimų kelią sovietmečio realybėje kliudė ir Vytauto Rubavičiaus

pranešimas „Vytautas Kubilius: aktualioji tarybmečio hermeneutika“, kuriame, pasitelkiant Kubiliaus dienoraštį, ryškinta jo dvasinė kančia, nusivylimas savo veikla, negalinčia lygiuotis į idealą – smetoniškios Lietuvos *tyrą* patriotiškumą. Trečiasis pirmosios sesijos pranešimas – Dalios Kuizininės apžvalga „R. Šilbajorio literatūros kritika: tarp metodologijos ir poetinės metaforos“ – dar pagilino buvimo *čia* ir *ten* skirtis. Tyrėja glaustai pristatė Šilbajorio kritiką, akcentuodama, jog jo rašymo būdas sunkiai metodologiškai apibrėžiamas ir pasižymi metaforizuotu kalbėjimu; šiuo atveju nesvarstomi ideologinių pasirinkimų ar dvasinės kančios klausimai, koncentruojamasi tiesiogiai į kritiko veiklą ir jos rezultatus. Antra vertus, Kuizininė pastebėjo, kad – priešingai nei Kubilius – Šilbajoris neišsiugdė tiek tiesioginių mokinių. Panaši mintis nuskambėjo ir vėliau skaitytame Rimos Pociūtės pranešime „Kultūrinė psichozanalizė kaip tyrimų kontekstas ir literatūros aktualijų tyrimų metodas Vytauto Kubiliaus ir Rimvydo Šilbajorio darbuose“ – abu tyrėjai mums svarbūs, bet įtakų prasme Kubilius „nurungia“ Šilbajorį. Šie pirmieji pranešimai išvien mokslinėje konferencijoje galbūt nuskambėtų kaip labiau eseistiniai, patvirtinantys tiek kritikos, tiek metakritikos polinkį į meniškumą ar bent publicistiką; antra vertus, ši konferencija buvo ir pagerbiamoji, skirta prisiminti, tad toks eseistinis kalbos režimas yra tendencingas, tikriausiai sąmoningas ir reikalingas.

Antroji sesija buvo skirta daugiausiai autorių kritikos metodologijai užklausti. Algis Kalėda („Orientyrų paieškos V. Kubiliaus ir R. Šilbajorio kritikos zonoje“)

ir kalbėjo apie estetinį kritikos matmenį, metodologinį kritinio diskurso nevientisumą bei jo galimybę priartėti prie grožinių tekstų srities (ši mintis, anot Kalėdos, taikytina abiems aptariamiems kritikiams). O Aušra Jurgutienė („V. Kubiliaus ir R. Šilbajorio kritika ir dekonstrukcijos vaiduoklis“) parodė dar vieną šių kritikų bendrybę – autorių pasirinktas metodologinės vienybės atsisakymas galimas laikyti žaidimo, galbūt net dekonstrukcinio žaismo, elementu; nors abiems jiems dekonstrukcija buvo žinoma ir jie ją sąmoningai atmetė, Jurgutienė parodė, jog kuriant toje epochoje, kurioje madas ėmė diktuoti postmoderniosios teorijos, jų įtakų (gal ir nesąmoningų) galime rasti tiek Kubiliaus, tiek Šilbajorio raštuose. Ir šioje sekcijoje dalyje tiek kritika, tiek metakritika ėmė artėti prie mokslo.

Konferencijai išsibūnavus pereita prie platesnių literatūros kritikos akiračių. Audinga Peluritytė pranešime „Skola ir skolininkai“ lygino konceptualiai priešingas čekų ir lietuvių literatūros kritikos mokyklas bei parodė, kad lietuvių literatūrologijoje ir kritikoje atraminiu laikytinas romantizmas, o štai čekų – apšvietos epocha, taip pat pozityvizmo idėjos. Pranešime dar kartą ryškėjo ta konceptualioji skirtis, tik šiuo atveju netgi skirtingų tautų (pa)sąmonėje: čekams literatūros kritika ir literatūrologija – mokslinis diskursas; lietuviams, sekant tradicija, dažnai rodosi kaip meninio-poetinio diskurso dalis. Aistės Kučinskienės pranešimas („Epistolinė kritika: XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių literatūros lauko situacija“) nukėlė į šimtmečio senumo kritikos reikalus: pranešėja pasakojo, kaip Juozo Tumo-Vaižganto, Aleksandro Dambrausko-Adomo Jakšto,

Kazimiero Puidos ir kitų korespondencija prisidėjo prie kritinio diskurso formavimosi privačios-viešos, asmeninės-visuomeninės sferų paribyje.

Ketvirtajame, priešpaskutiniame, posėdyje daugiausiai kalbėta apie sovietmetį. Elena Baliutytė („Parodija kaip literatūros kritikos forma“) pralinksmino auditoriją pristatydama plačią Eduardui Mieželaičiui rašytų parodijų amplitudę bei aptarė paties autoriaus reakcijas (dažniausiai ne itin džiugius komentarus, o kartais atsakomąsias parodijas). Neringa Butnoriūtė („Kritikos skepsis virsta optimizmu? A. A. Jonyno, G. Patacko, A. Grybausko poezijos vertinimų atvejis [1976–1984]“) pademonstravo, kaip 8-ojo ir 9-ojo dešimtmečio spaudoje tuomečiai jaunieji poetai vertinti skeptiškai, dažnai laikyti anti-poezijos pavyzdžiais, bet šie vertinimai po truputį švelnėjo ir nyko nepasitikėjimas jais. Butnoriūtė parodo, kaip kritika, veikiamą socialinių, politinių ir kt. įtakų, kinta, o tie patys reiškiniai per trumpą laiką imami sankcionuoti jau kitaip. Galų gale, sekcijos „vinimi“ tapo Donatos Mitaitės pranešimas apie Justiną Marcinkevičių („Kaip/ar skaitome sovietinės poezijos klasikų?“), kuriame daugiausiai polemizuota su pastaraisiais metais vis aktualizuojama Marcinkevičiaus ne tiek tekstų, kiek veiklos ir padėčių kultūros lauke recepcija. Mitaitė stengėsi parodyti, kad kai kurie poeto tekstai nėra tiek politizuoti, kiek juose politizavimo mato kiti tyrėjai. „Vinimi“ šį pranešimą vadinu dėl to, kad tai vienas iš nedaugelio konferencijos dalyvių *išjudinusių* pasisakymų: norėta ir imta klausti, diskutuoti. Antra vertus, auditoriją išsiūbavo ir Marijaus Šidlausko kritiko išpažintis („Lapkritiškos kritikos

bandymas“), kurioje pranešėjas žaismingai ir šmaikščiai pristatė kritikos ir kritiko problemas bei rūpesčius, diagnozavo „kritusio kritiko krizę“ (priskyrė ją sau) ir bene priimtinausiai (stebint publikos reakcijas) apibrėžė visų šioje konferencijoje tiriamą literatūros lauko dalyvį: „Kritikas – tai višta, kuri kudakuoja, kai kažkas kitas padeda kiaušini“.

Nuo Šidlausko pranešimo prasidėjo tema apie grožinių ir kritikos tekstų sankirtas, dominavusi paskutinėje konferencijos sesijoje. Perėjus prie poeto-rašytojo temos, vėl grįžta prie eseistiškesnio (mažiau mokslingo ar neva mokslingo) kalbėjimo bei taip įkvėpta jėgų jau pavargusiems visą dieną pranešimais besisotiniams klausytojams. Kiek neutraliau emociškai pavadinčiau Antano Šimkaus pranešimą „Literatūros kritiko ir poeto sambūvio mįslės: Valdemaro Kukulo tekstai apie Paulių Širvį“, kuriame aptariant Kukulo veiklą bandyta atsakyti į klausimą: kaip dera rašytojas ir kritikas viename asmenyje? Šimkus prieina išvados, kad – nors Širvio asmenyje ir kūryboje jis „atpažino daug savęs“ – Kukulas kaip literatūrologas išvengė didžiausių tapatinimosi pavojų. Emociškai labiau „įkrauti“ buvo kiti trys *patirtiniai* pabaigos pranešimai (pranešėjai dalijosi asmeniniais su kritiko veikla susijusiais išgyvenimais). Giedrė Kazlauskaitė („Rašytojas-kritikas: išnykusi tapatybė“) pradėjo nuo to, kad lietuvių kultūroje nyksta (ar jau yra pranykusi) autoritetingo rašytojo-kritiko

figūra (kurią reprezentuotų, pavyzdžiui, Vincas Mykolaitis-Putinas). Toliau pranešėja išskėlė kritikos kokybės problemą, pabrėždama, kad tikrai nemažai į spaudą pretenduojančių ar ją pasiekiančių recenzijų nėra labai geros; nuskambėjo ir viltingas mūsų, t. y. kultūrinės, literatūrinės ar akademinės bendruomenės narių imperatyvas „gražinti kritikui prestižą“. Panašiai su asmenine patirtimi susijęs buvo ir Virginijos Cibarauskės pranešimas „Poetai ir jų kritika šiandien: supratimo ilgesys ir (ne)kompetencijos“. Pranešėja akcentavo tą patį – šiuolaikiniame lietuvių literatūros lauke kritiko autoritetas yra sumenkęs, o lauko „kovose“ ir pozicijų užėmimuose dažnai daugiau dalyvauja kūrėjai, o ne juos galintys (ne)legitimuoti kritikai. Abiejuose pranešimuose kalbėta apie mūsų literatūros lauko specifiką – lokalumą, suponuojantį asmenines „kovas“ ir neretai nereikalingas emocijas, į kurias praktikuojantys kritikai siūlo nesivelti. Dar vienas praktikuojantis kritikas Marijus Gailius pranešimu „Kritikos užkratas: mėgėjiškas hobis, peraugęs į labdaringą misiją“ baigė konferenciją. Jo linksma savo paties kaip kritiko *Bildungs* kelio santrauka pradžiugino jau ir taip benudžiungančius konferencijos svečius: po visų pranešimų laukė iškilminga proga – Vytauto Kubiliaus premijos įteikimas Solveigai Daugirdaitei (už 2015 m. išleistą studiją *Švystelėjo kaip meteoras: 1965-ieji su Simone de Beauvoir ir Jeanu Pauliu Sartre'u*).